

עצת רבא / שאלה בבעלים האם מחייבת שיעבוד / מעצמו –

1202

כנ"ל, אם האדם והחפץ הושאלו בבת אחת למלאכה, או האדם ואחריו החפץ – נאמר דין פטור בעליו עימו, אם החפת הושאל קודם – לא נאמר דין בעליו עימו. ולקמן ב'עצתו' של רבא (עצה הגונה או רמאות), והאם דין בעליו עימו חל גם כאשר המשאיל 'מתנדב מעצמו'.

גמ' בבא מציעא דף צז.

אמר רבא: האי מאן דבעי למישאל מידי מחבריה וליפטור, נימא ליה (בזמן השאלת החפץ): אשקיין מיא, דהוי שאילה בבעלים. ואי פקח הוא, נימא ליה: שאיל ברישא, והדר אשקיין. האם זה חלק מתנאי הענין? ועד כמה 'המרחק' בין שעת פעולת הבעלים לבין זמן השאלת הכלי?

שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף צז עמוד א

ולא מיקרי שאילה בבעלים אלא כשהתנה עמהן וכתוב שארית ישראל לא יעשו עולה וגוי אבל אם לא התנה לא מיקרי נשאל כלל. ה"ר יהונתן (ולקמן במרדכי ובשו"ע וברמ"א).

רמב"ם הלכות שאלה ופקדון פרק ב הלכה א

השואל בבעלים אפילו נגנב או אבד בפשיעה פטור שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם, ובלבד ששאל הבעלים תחלה עם החפץ כמו שביארנו, ואחד השואל את הבעלים או ששכרן ואחד ששאל את הבעלים לאותה המלאכה או ששאלן ושכרן למלאכה אחרת או לשום דבר בעולם, אפילו אמר לחבירו השקני מים ושאל ממנו בהמתו והשקהו ונתן לו את הבהמה הרי זו שאילה בבעלים ופטור, משך את הבהמה בתחלה ואח"כ השקהו אינה שאילה בבעלים וכן כל כיוצא בזה.

חדושי הריטב"א (מיוחס לו) מסכת בבא מציעא דף צז עמוד א

נימא ליה אשקיין מיא. וכ"ת מאי אשמועינן רבא וכי עד השתא לא הוה שמעינן דשאלה בבעלים פטור דהא בכולהו פרקין שמעינן הא לא קשיא דאימר אשמעי' השקאת מים אף על גב דמלאכה זוטרא וקטנה היא מ"מ הא נשאל לאותה מלאכה והוי שאילה בבעלים בעבדתא רבא. א"נ אשמועינן דהשקאת מים מלאכה קלה היא וליכא מאן דקפיד בה ואפילו איניש [דלא] מעליא הלכך לימא הכי וליפטור מצאתי מוגה.

מרדכי מסכת בבא מציעא פרק השואל רמז שעג

וכן מצאתי דאין (זה) נקרא עמו במלאכתו אלא היכא דשואל בקש מן המשאיל עשה לי דבר פלוני וכן כולם אשקיין מיא זיל אפי לי דלעיל אבל אם עשה מעצמו אין זה עמו במלאכתו [ע"י בתשובות מהר"ר קולון שורש ע"ז ענף ב']:

שולחן ערוך חושן משפט הלכות שאלה סימן שמו סעיף ד

השאיל לו בהמתו או השכירה לו למשוי, והלך עמה לסעדה ולהטעינה, הוי שאילה בבעלים, אף על פי שמעצמו נשאל לו. (ודלא כיש חולקין בזה) (מרדכי ריש פ' השואל).

ערוך השולחן חושן משפט סימן שמו סעיף ו

פטור דהיה עמו במלאכתו פטור אפילו לא שכרו השואל ולא בקש אותו שיעזור לו במלאכתו אלא שמעצמו עשה כן פטור את השואל מדיני שמירה וכן הוא הדין בכל השומרים דהתורה לא תלתה הפטור רק בבעליו עמו ואין נ"מ באופן הווייתו עמו לפיכך אם ראובן השאיל לשמעון בהמתו למשא או השכירה לו והלך ראובן לסעדה ולהטעינה בתחלת המלאכה הוי שאילה בבעלים אף על פי שראובן עשה זה מעצמו ולא ע"פ בקשת שמעון דלא כיש חולקין בזה אבל אם ראובן הלך רק לראות שלא יוסיפו עליה עוד משא ולא היתה כוונתו לסייע בהטעינה אין זה שאילה בבעלים ואפילו אם תפס האוכף או הרצועות שעל בהמתו בשעת מעשה דכיון שזהו רק לתקנת הבהמה שלא יכאיב לה וכיוצא בזה ואין עיקר תפיסתו לסייע בטעינת המשא לא מקרי שאילה בבעלים:

קונטרסי שיעורים (רי"ז גוסטמן) בבא מציעא שיעור כט אות ז

יש לומר דבזה פליגי דבעושה מעצמו בלי בקשת השואל הרי פשוט דלא שייך כאן שום שיעבוד לכך סובר מרדכי דאין זה בעליו עמו, והטור סובר דאם המשאיל עוסק בשעת שאלה במלאכתו של שואל זהו בעליו עמו אפילו במקום שהמשאיל עושה מרצונו ואינו משועבד כלל להשואל,

שו"ת חלקת יעקב חושן משפט סימן כז

(ג) והנה יש נפקותא גדולה לענין דינא הא דטבח אומן שקלקל אי חייב מטעם מזיק או מטעם שומר, דהנה בשואל ומשיב מהד"ג ח"ב סי' י"ח מובא גם בדברי גאונים כלל פ"ב סי' ל"א האריך בשאלתו לעיר קילוקוב עיר קטנה סמוך ללבוב לפטור השו"ב בשם שקלקל שחיתו אף על גב שהוא שוחט בשכר מטעם המבואר בסי' שמ"ו סי"ג ברמ"א בש"ץ עם הקהל שלו אם אין יכולין להישמט ממנו דהוי כשואליו לו והכ"נ בשו"ב דמתא שאין יכולין להישמט ממנו שהם מחויבים לשחוט אצלו ממילא הוי כש"ץ ומקרי שאילה בבעלים ופטור אף בשכר, ואף במזיק בידים כיון שעשאו בשוגג לא הוי רק כפשיעה בבעלים דפטור וכמבואר במל"מ ה"ל אישות פרק כ"א ה"ל ט' ופ"ב מהל' שכירות, וזה רק אם נדונו לטבח אומן שקלקל לשומר וכסברת התב"ש הנ"ל, אבל אי חייב מטעם מזיק לא שייך כלל לפטור מטעם שאילה בבעלים, למשל אם ישחוט שלא מדעת בעלים וכנ"ל בתב"ש אליבא דיש"ש דלא הוי שומר כלל רק מזיק ודאי יהי חייב.

והנה אף בעיירות הגדולות שיש כמה שו"בים או בקהלות שבמערב אירופא ואמריקא דלא שייך כלל סברת השו"מ הנ"ל לפטור מטעם דהקהל משועבד להשו"ב לשחוט אצלו והוי כש"ץ דמקרי שאילה בבעלים, וכידוע דבמקומות הללו כל אחד שוחט אצל מי הנרצה לו, עכ"ז יש גם כן נפמ"י גדולה - לפי המבואר בסי' שמ"ו סי"ד השאל לו בהמתו או השכירה לו למשוי וכו' הוי שאילה בבעלים אף על פי שמעצמו נשאל לו, ועי' בב"ח שם מהא דרבא שאיל לן מר למלאכתנו אף על פי שמעצמו נשאל לו, ועפ"י מבואר בסמ"ע סי' רצ"א ס"ק ח' וז"ל ונסתלקו הבעלים משמירתן דאי לא נסתלקו רק הוי שומרין קצת עמו בתחילת השמירה ה"ל שמירה בבעלים ופטור, ועי' בש"ך שם שהשיג על הסמ"ע, ובנתיבות שם, אכן בסי' שמ"ו סי"ד משמע להדיא כסמ"ע דאע"פ שמעצמו נשאל לו, וכבר האריך בזה בספר דברי גאונים כלל צ"ו סימן ע"ז והוכיח כהסמ"ע דאם הי' קצת עמו בתחילת השמירה דהוי כשמירה בבעלים ופטור, וא"כ יש נפמ"י גדולה דאם מביאין להשו"ב לשחוט והבעלים עומדים אצלו בשעת שחיטה והם גם שומרים קצת מקרי שמירה בבעלים ופטור בקלקל אף בשוחט בשכר, ואם שולחין רק שליח זה תלוי בפלוגתא דרבנן דאין שייך בזה שלוחו של אדם כמותו לענין שאילה בבעלים עי' ב"מ צ"ו ובראשונים שם, גם לענין שפחה נכרית אף על גב דמקבלת שכר אינה נידונה כשפחה נכרית דמקדמת דנא דהוי כגופי, ועי' חת"ס חו"מ קס"ח מובא בפ"ת שמ"ו שהאריך בזה, ונידונה רק כשליח דתלוי בפלוגתא, וכ"ז רק אם נדון כשומר, ודוק.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות פקדון סימן רצא סעיף ה

יש מי שאומר שהשומר הזה מיד כשקבל עליו לשמור, או שאמר: הנח לפני, ונסתלקו הבעלים משמירה, חייב עליו אם פשע, אף על פי שלא משך. ויש מי שאומר שאינו חייב עד שימשוך, ובמקום שמשיכה קונה.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות פקדון סימן רצא סעיף ה

יש מי שאומר שהשומר הזה מיד כשקבל עליו לשמור, או שאמר: הנח לפני, ונסתלקו הבעלים משמירה, חייב עליו אם פשע, אף על פי שלא משך. ויש מי שאומר שאינו חייב עד שימשוך, ובמקום שמשיכה קונה.

סמ"ע סימן רצא ס"ק ח'

(ח) ונסתלקו הבעלים משמירתן, חדא באידך תליא, כיון דנסתלקו הבעלים משמירתן, נמצא דמוטל עליו לשומרו מאחר דקיבל עליו לשומרו. ועוד, דאי לא נסתלקו הבעלים משמירתם אלא הווי שומרין קצת עמו בתחילת השמירה, ה"ל שמירה בבעלים דפטור הנפקד וכמו שכתבו הטור והמחבר בסוף סימן זה [טור סעיף כ"ט ומחבר סעיף כ"ח]:

שומרים עימו בתחילת השמירה – מעצמם או חלק מתנאי הענין ?

ש"ך חושן משפט סימן רצא ס"ק יב

(יב) ונסתלקו הבעלים כו'. עיין בסמ"ע ס"ק ח' עד וכמ"ש הטור ומחבר ס"ס זה כו' לא ידענא מנ"ל הא ול"ד לס"ס זה ודוק וצ"ע גם לקמן סי' שמ"ו סי"ד לא משמע כן ע"ש.

==

בית הבחירה למאירי מסכת בבא מציעא דף צו.

מאחר שביארנו שכל שהמשאל במלאכת השומר בשעת שאלה פטור השואל כל שרוצה לשאול ומתכוין לרמות את חברו ואומר לו השקני מים ומכוין שיעתר לו לכך ושיעשה שאלו לו בשעה שהוא קונה את הבהמה להיות שואל עליה, יהא הלה פקח ויאמר לו משוך וקנה תחלה ואח"כ אעשה שלא יעשה עצמו נעתר לשאלתו עד שנעשה הוא שואל, והוא הדין שיאמר לו הריני משקה קודם שתקנה הבהמה שתכלה שאלתי קודם שתעשה אותה שואל וצריך לעיין במי שאמר השקני ואמר לו המתן ולא אמר לו עד שתעשה שומר תחלה אלא המתן מעט ואח"כ אעשה וקנה זה הבהמה ואח"כ השקהו מה דינו אם נאמר שאף זה שאלה בבעלים הואיל ולא אמר עד שתעשה שומר תחלה או שמא הואיל ולא נתן לו זמן דעתו בכך ואין כאן שאלה בבעלים.

חדושי הרי"מ מסכת בבא מציעא דף צז.

אמר רבא האי מאן דבעי למשאל כו' וליפטר נימא ליה אשקיין מיא דהוי שאילה בבעלים, ואי פקח הוא נימא ליה שאיל ברישא והדר אשקיין. ותמוה מה קמ"ל רבא בזה. ומה הפקחות ודאי דאם אינו רוצה יאמר שאינו רוצה שיהיה בבעלים ?

ונראה לע"ד דקמשמע לן רבא שאין זו הטענה - דשמא אין זה יודע ואינו רוצה להשאילו רק באופן שיתחייב באחריות¹. וא"כ כשאומר לו השאילני כו' ואומר לו (=המשאל לשואל) משוך, ואח"כ אומר לו (=השואל למשאל) אשקיין מיא, והולך להביא לו מים ובתוך כך ימשוך השואל הפרה - דלכאורה אסור דכשאמר לו לך משוך לא היה בבעלים והיה על דעת שיהיה חייב באונסין ואחר שאמר לו אשקיין לא ידע שימשוך וע"ד כן לא השאיל והוי גזל - וקמ"ל דשרי, וגם שאין יכול משאל לחזור בו אחר המשיכה לומר ע"ד כן השאלתיך.

והטעם כיון דאמר לו מקודם לך משוך ולא חזר בו אחר שאמר אשקיין שלא ימשוך במלתא קמיינתא קיים ורשאי למשוך כנ"ל. ואינו יכול לחזור בו.

ואי פקח כו' היינו שאינו רוצה לחזור בו ממה שהבטיחו להשאילו, וגם רוצה להשקותו שמא צריך למים. ושמא ימשוך בתוך כך. וכשיאמר שאינו רוצה שיהיה שאילה בבעלים י"ל דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה כמו שלא יהיה דין אונאה למ"ד בטל. לכך יאמר לו שאיל ברישא והדר אשקיין היינו שאינו רוצה להשקותו אם ימשוך שיחשב בבעלים ויהיה המים לצורך עצמו. ושוב ילך וישקנו ואף שהשואל ימשוך בתוך כך לא חשיב שאילה בבעלים כיון דרק בעלים באמירה וכיון שמושך לא נשתעבד ע"ד כן כלל להשקותו ולא חשיב בבעלים כלל. ורק עכשיו משקה אותו בלא שיעבוד ולא היה עמו בשעת שאלה וקמ"ל רבותא שפיר כנ"ל.

חידושי בתרא ב"מ אות סב

אמר רבא האי מאן רבעי למישאל מידי מחבריה וליפטר נימא ליה אשקיין מיא דהוי שאילה בבעלים ואי פקח הוא כו' ולכאורה צ"ע כיון דמיירי ברישא בסתם אדם שאינו פקח ולא מבין שנעשה מצב של שאלה בבעלים א"כ הוי שאלה בטעות דעל דעת שלא יתחייב השואל אף בפשיעה לא השאיל לו ובטל השאלה והוי כגזל בידו ויתחייב הכל ? וי"ל ראין כאן אומדנא שהיה מבטל השאלה אילו ידע דהוי בבעלים די"ל דאונס וגו' לא שכיחא ולא חושש להם, וגם לא ירא שמא יפשע השואל דסתם אדם מכיר טובת חבירו ולא יפשע אחר שהטיב לו המשאל.

(והספה בכת"י): ולפי דברינו יש להבין החדישו בדבר רבא דבאשקיין מיא הוי שאילה בבעלים, דלכאורה פשוט הוא... אלא חידושו דהו"א דשאלה בטעות הוי, כנ"ל

רשימות טעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת בבא מציעא דף צז עמוד א

גמ'. אמר רבא האי מאן דבעי למישאל מידי מחבריה וליפטר נימא ליה אשקיין מיא דהוי שאילה בבעלים.

¹ פירוש, אין כאן הטעיה ולחשוב שהמשאל אינו יודע מההלכה ורוצה להשאיל רק אם תהיה לשואל אחריות על החפץ.

עין ברמב"ם (פ"ב מהל שאלה ה"א) וז"ל אפילו אמר לחבירו השקיני מים ושאל ממנו בהמתו, והשקהו ונתן לו את הבהמה הרי זו שאלה בבעלים ופטור. משך את הבהמה בתחלה ואח"כ השקהו אינה שאלה בבעלים וכן כל כיוצא בזה עכ"ל. ומהרמב"ם מבואר דחל דין בבעלים אי עשה מלאכה ממש דהשקהו מים אף על פי דליכא התחייבות למלאכה. אמנם לפי שיטת הראב"ד (בשיטמ"ק דף צד ב ד"ה עמה) דדין בבעלים חל בהתחייבות הבעלים לעשות מלאכה נראה דמייירי להתחייב להשקות לו מים, ובהתחייבות בלבד חל דין שאלה בבעלים. והחידוש הוא דהוה אמינא דהשקאת מים אינה מלאכה חשובה לחול מחמתה פטור דבעליו עמו, קמ"ל. ועיין בשיטמ"ק בשם ה"ר יהונתן שפירש וז"ל כלומר באותו כלי עצמו ואומר לו תשאל לי עם הכלי וכו' ואם כלי שאין דרך לשתות בו כגון מרא או פסל וקרדום אומר לו השאל לי עם קרדומך שתוליכהו לביתי. ואי פקח אידך לימא ליה משוך זה הכלי תחלה ואח"כ אעשה רצונך להשקותך בו או להוליכו לביתך ותו לא מקריא שאלה בבעלים וכו', ובשיטה כתוב אשקיין מיא ובעודו הולך להשקותו משיך ליה לפרה דהוה ליה שאלה בבעלים, ואי פקח אידך נימא ליה משוך והדר תשתה עכ"ל. ונראה דה"ר יהונתן מפרש הגמ' דמייירי דהתנה בעיקר השאלה שאינו רוצה לשאול הכלי אלא הבעלים פועלים בהשקאת המים, ומלאכת המשאיל הוי תנאי בעיקר השאלה. ונראה דהוצרך לומר שחל תנאי בעיקר השאלה דמשום כך חל דין בבעלים ע"י התחייבות בלבד. אך לכאורה ביאור זה ק"ק דא"כ למה מצריך ר' יהונתן שהבעלים יעבדו במלאכה באותו כלי שהשאילו דהרי קי"ל שדין בעליו עמו חל בהתחייבות בעלמא של הבעלים לעבד עבור השואל ולא דוקא כשהתחייבו לעבד באותו כלי שהשאילו (ושלא כשיטת רב המנונא). ויתכן לבאר דברי ר' יהונתן דס"ל דליכא התחייבות כלל ואזי בעינן התעסקות בפועל באותו כלי שהשאילו הבעלים לשואל, וצ"ע. ועיין עוד בשיטמ"ק בשם ה"ר יהונתן (דף צז א ד"ה דלמיסר) שכתב וז"ל ולא מיקרי שאלה בבעלים אלא כשהתנה עמהן וכתב שארית ישראל לא יעשו עולה וגוי אבל אם לא התנה לא מיקרי נשאל כלל עכ"ל, ומבואר דה"ר יהונתן סובר שחל דין בבעלים ע"י התחייבות בלבד משום שחלה סמיכות דעת בהתחייבות הבעלים לעשות מלאכה משום דשארית ישראל לא יעשו עולה. ומשמע מזה דלא מצריך ר' יהונתן התעסקות אלא התחייבות בלבד וכביאור הראשון הנ"ל. ולפי הפירוש של השיטה לבסוף מייירי שעסק ממש במלאכת השקאה בשעת השאלה.

הפירוש, פולין, א קונטרס ח' סימן מ"ז עמ' 70 / מבעל החלקת יואב . / חלקת יואב ב' חו"מ צג

בעסק ד"ת באחד ששאל מחבירו נזמים והמשאיל מסר לו הנזמים מידו לידו ממש ונאבדו בפשיעה ע"י שהלך והניח הדלת פתוח לראות איזה חידוש בחשבו שתיכף יחזור ובין כך וכין כך נגנבו הנזמים. דלכאורה הדבר פשוט דהשואל חייב אך עלה בדעתי ספק חדש דמחמת שהמשאיל מסר הנזמים ליד השואל יהא דינו כשאלה בבעלים ששימש אותו בשעת שאלה ופשיעה בבעלים הרי קי"ל דפטור. וכן מוכח לכאוק בהדיא מהתוס' ב"מ צט. ד"ה "באומר" עי"ש דאם המשאיל בעצמו היה מושך הפרה לרשות השואל הוי כמו כמו שאלה בבעלים, אף שהשימוש היה רק בהתקרבות החפץ הנשאל. והא דיהיב רבא עצה לומר אשקיין מיא, ולא צוה לו להושיט לו החפץ הנשאל, מטעם שלפעמים הוא טירחה להמשאיל. איך שיהיה מוכח כן מהתוס' הנ"ל דהוי שאילה בבעלים. אך עיינתי בריטב"א שם מביא חולקים שסוברים דבהושטת חפץ הנשאל אין זה בבעלים, ולא ראיתי לשום אחר מהפוסקים שיביא פלוגתא זו... והנה בשומרים ודאי גם לתוס' אין זה בבעלים מה שמסר את החפץ ליד השומר מפני דזהו הנאת המפקיד... אבל בשואל שכל הנאה שלו, היא הנאה של השואל שפיר י"ל כתוס' דמיקרי בבעלים. אך לענ"ד דגם לתוס' אין זה שאלה בבעלים... דהרי נחלקו ר"י וחכמים בסנהדרין (פה): דאם שימוש פחות מפרטה חשוב עימור לגבי גונב נפש, ואף דאנן קי"ל שם כחכמים דמיקרי עימור... דוקא באשקיין מיא (=למרות שפחות מפרטה) דהשואל מצוה לו והוא עושה... אבל בנידון דידן מסירת הנזמים ודאי לא הוי שוה פרוטה ולא מיקרי בבעלים, ואף אנן לא קי"ל כמרדכי... ועוד נ"ל דבנ"ד שהלך לחוץ והניח הדלת פתוחה זה לכו"ע חייב, ומודים להרמב"ם דפשיעה דינו כמו מזיק שהרי סמך עליו שהוא ישמרנו והוי גרמי כמו מראה דינר לשולחני דהוי גרמי יען שסמך עליו, רק פשיעה בשוגג הוי כמו גרמי בשוגג דפוטר כמו שפסק הש"ך ז"ל, רק שומר חייב אף בשוגג מדין שומר ובעלים ליכא לחייבו משום שומר, שוב פטור, אבל במזיק כנ"ד אף בבעלים חייב מדין גרמי כן נ"ל.

מעט צרי חלק ח' סימן קע"ט.

אדם שלקח כלים מגמ"ח והשאיר צ"ק פיקדון אצל בעל הגמ"ח ונתן את הצ"ק קודם שנטל הכלים וטוען דהוי בעליו עמד ופטור... והנה כתב השולחן ערוך חו"מ שמו"ד השאיל לו בהמתו או השכירה לו לכושר והלך עמה לסערה ולהטעינה הוי שאלה בבעלים אף על פי שמעצמו נשאל לו ודלא כיש חולקין בזה מרדכי ריש פ' השואל ואם לא הלך אלא לראות שלא יוסיף המשווי אין זה שאלה בבעלים... עלה דמעיקר הדין איכא דין שאילה בבעלים' היכא שמקבל המשאיל שמירה על חפצי השואל אבל בדין כיון שלוקח את הצ"ק לצורך הגמ"ח ולא לצורכו שהרי אם כל אדם ייקח הכיסאות ולא ייתן את הפיקדון לא יישאר לגמ"ח כיסאות אם כן בכחאי גוונא אמרינן דלא הוי שאילה בבעלים וכדחזינא דינא דשולחן ערוך היכא שבדק שלא יהיה עומס גדול מדי על הבהמה.